

ile devam eden Nurbahşî silsilesi hâlâ varlığını sürdürmektedir. Bu kolun yakın tarihteki önemli şeyhlerinden biri de Avn Ali Şah'tır (ö. 1991).

Nurbahşîler ile Nakşibendîler genellikle birbirlerine mesafeli durmuştur. Bununla birlikte Nakşibendiyye'nin Urmevî kolu kısmen Nurbahşî izleri taşımaktadır. Bu kola mensup olan Mevlânâ İlyâs Bâdâmyârî, babası İsmâ Nurbahşî vasıtası ile Nurbahşîyye'ye intisap etmiş, sonraları Nakşibendiyye'den Sun'ullah Kûzekünânî'nin halifesi Derviş Celâleddin Hüsrevşâhî'ye biat ederek Nakşibendî olmuş ve ondan icâzet almıştır. Nurbahşîlik bu Nakşibendî kolu için tarihî bir hâtıradan öteye geçmemiştir. Mahmud Urmevî'nin yeğeni ve müridi Açıkbaş Mahmud Efendi'nin *Şerh-i Evrâd-ı Fethiyye ve Risâle-i Nurbahşîyye* adlı eserleri bu hâtıranın izlerini taşımaktadır. Bazı kaynaklarda Bursa'da medfun bulunan Emîr Sultan'ın da (ö. 833/1429 [?]) Nurbahşî olduğu öne sürülür. Emîr Sultan Seyyid Muhammed Nurbahş'tan yaklaşık otuz beş yıl önce vefat ettiğine göre bunun zayıf bir ihtimal olduğu söylenebilir. Ancak Emîr Sultan'ın silsilesinin, babası Seyyid Ali vasıtasıyla Nurbahş'in mürdüdi Hâce İshak Huttalânî'ye ulaştığı bilinmektedir. Babası Huttalânî'nin ölümünden sonra Nurbahş'a tâbi olmuş, Emîr Sultan da bu sebeple Nurbahşî olarak tanımlanmış olmalıdır.

Nurbahşîyye'de seyrü sülûkün en önemli unsurlarından biri Kübrevî şeyhi Seyyid Ali Hemedânî'nin derlediği *Evrâd-ı Fethiyye*'nin okunmasıdır. Bu evrâdın ardından "İlâ ilâhe illâ ente yâ hayyü yâ kayyüm", "İlâ ilâhe illallah" ve "Allah" diye zikredilir. İşrak namazından sonra 100 kere "Allâhü-ekber", 100 kere de "Allâhümme sallî alâ Muhammed ve alâ âli Muhammed ve selim" denir. Bunlar ikinci namazından sonra da tekrarlanır. Toplu halde yemek yenmişse yemeğin ardından "Allah" ve "elhamdü lillâh" denir (Harîrîzâde, III, vr. 207^b).

BİBLİYOGRAFYA :

Hâdmîr, *Habîbü's-siyer*, IV, 611-612; Mirza Haydar Duglat, *Târîh-i Reşîdî* (nşr. W. M. Thackston), Cambridge 1996, s. 368-370; Abdülvâsî Nizâmî Bâharzî, *Maşkâmât-ı Câmî* (nşr. Necîb Mâyîl Herevî), Tahran 1371 hş., s. 188-196; Şuşterî, *Mecâlisü'l-mü'mînîn*, Tahran 1354 hş., II, 143-156; Açıkbaş Mahmud Efendi, *Risâle-i Nurbahşîyye*, Süleymaniye Ktp., Hasan Hayri - Abdullâh Efendi, nr. 146, vr. 112^b-117^a; Harîrîzâde, *Tib-yân*, III, vr. 204^b-207^b; Hüseyin Kerbelâî, *Ravzâtü'l-cinân ve cennâtü'l-cenân* (nşr. Ca'fer Sultân Kurrâî), Tahran 1349 hş., II, 249-250; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâîk*, II, 322; Abdülhüseyn Zerrînkûb, *Dünbâle-i Cüstücü der Taşavvuf-i İrân*, Tahran

1369 hş., s. 183-187; Abdul Majid Mattoo, "The Nurbakhshis of Kashmir", *Islam in India: Studies and Commentaries* (ed. C. W. Troll), New Delhi 1985, II, 98-113; Shahzad Bashir, *Messianic Hopes and Mystical Visions: The Nurbakhshiya Between Medieval and Modern Islam*, Columbia 2003; a.mlf., "After the Messiah: The Nurbakhshiyeh in Late Timurid and Early Safavid Times", *Society and Culture in the Early Modern Middle East* (ed. A. J. Newman), Leiden 2003, s. 295-313; M. Molé, "Professions de Foi de Deux Kubrawis: Ali-i Hamadani et Muhammad Nurbahş", *BEO*, XVII (1961-62), s. 133-201; Muhammad Riaz, "Mir Sayyid Muhammad Nur Bukhsh", *JPHS*, XVII (1969), s. 177-190; D. DeWeese, "The Eclipse of the Kubrawiyah in Central Asia", *Jr.S.*, XXI/1-2 (1988), s. 59-62; A. Rieck, "The Nurbakhshis of Baltistan-Crisis and Revival of a Five Centuries Old Community", *WI*, XXXV/2 (1995), s. 159-188; J. J. Elias, "A Second Ali: The Making of Sayyid Ali Hamadani in Popular Imagination", *MW*, XC/3-4 (2000), s. 395-420; D. S. Margolouth, "Nurbahşîyye", *İA*, IX, 355-356; a.mlf., "Nurbahşîyye", *İDMİ*, XXII, 491-493; Hamid Algar, "Nurbakhshiyah", *EP* (Ing.), VIII, 134-136.

NECDET TOSUN

NURBÂKİ, Halûk (1924-1997)

İslâm ve bilim alanındaki çalışmalarıyla tanınan hekim ve yazar.

2 Şubat 1924 tarihinde Nevşehir'de doğdu. Babası, tarih ve edebiyat konusunda araştırmalar yapan Fransızca öğretmen Edib Ali'dir. Orta öğrenimini Afyon'da tamamlayan Nurbâki, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. İstanbul'da kaldığı süre içinde Nuruosmaniye ve Beyazıt camilerindeki hadis derslerine devam etti. Özellikle Şeyh Hâdî Efendi ve Sâlih Fakîrî Efendi'den yararlandı. İlk yazılarını 1950'li yıllarda yazmaya başladı; *İslâm'ın Nuru ve Büyük Doğru*'da uzun süre farklı konularda makaleler yayımladı. Büyük Doğu Cemiyeti'nin kuruluşunda Necip Fazıl Kısakürek'in yardımcılığını üstlendi. Tıp öğreniminden sonra hükümet tabibi olarak

Haluk Nurbaki

pek çok yerde görev yaptı. 1956 yılında Afyonkarahisar'ın Sinanpaşa ilçesinde görevini sürdürürken Afyon Lisesi'nde fizik, kimya ve matematik dersleri verdi. Bu sırada kendisine mânevî eğitim veren Faik Saraç'la karşılaştı. 1961'de Afyonkarahisar milletvekili seçildi. 1965'te meclisteki görevinin bitmesinin ardından yayın faaliyetlerine hız verdi, radyobiyojoloji ve radyoterapi alanında uzmanlık yaptı. Türk Kanser Araştırma ve Savaş Kurumu tarafından hizmete açılan Türkiye'nin ilk kanser hastahanesinde çalıştı. Hastahanesinin bir süre başhekimliğini yürüten Nurbâki, daha sonra Ankara Numune Hastahanesi'nin Radyoterapi Enstitüsü şefliği görevini üstlendi ve emekli oluncaya kadar bu görevini sürdürdü. Bu arada Fransa, İsviçre ve İngiltere'de bilimsel çalışmalarda bulundu. 1992 yılında emekli olunca İstanbul'a yerleşti ve zamanının çoğunu konferans ve konuşmalara ayırdı. 2 Haziran 1997'de İstanbul'da vefat etti, cenazesi Afyon'da toprağa verildi.

Eserlerinde pozitif bilimlerle İslâmî gerçekler arasında yakın ilişki kurmaya çalışan ve bunu kendi felsefesi haline getiren Nurbâki, özellikle Kur'an âyetlerinin bilimsel gelişmeleri kuşatıcı özellikleri üzerinde durmuş, abdest, namaz, oruç gibi ibadetlerin insanın beden ve ruh sağlığına mücizevî etkilerini yine biyolojik ve tıbbî gerçeklere dayanarak dile getirmiştir. İlgili âyetleri bu açıdan yorumlayıp bazı zorlama izahlara gittiği yönünde eleştiriler alan Nurbâki bununla birlikte evrim teorisi, ruh göçü ve dünya dışı akıllı canlıların varlığı gibi teorilerin Kur'an'da yer aldığı dair iddiaları reddeder. Müsbet ilimler-dinî ilimler ayırımını kabul etmeyen müellif ilimlerin bir bütün halinde ele alınması gerektiğini savunur. Çalışmalarında gönül dünyasına vurgu yapan ve akıldan çok kalbi ön plana çıkaran Nurbâki'ye göre gönül imanın doğduğu ve yaşayabildiği tek iklimdir. Bu sebeple İslâm büyüklerinin yüksek ahlâk ve fazilet anlayışlarının öğrenilmesinin önemi üzerinde durur. Ayrıca ahlâkın temel konularından biri olarak İslâm'da kadının önemine dikkat çekmiş ve bu konuda sık sık gündeme getirmiştir.

Eserleri Nurbâki'nin çok sayıdaki eserinin başlıcaları şöylece sıralanabilir: A) *Tefsir: Fatıha ve Kırk Yorumu* (1982); *Âyet-el Kürsî Yorumu* (İstanbul 1998); *Bakara Sûresi Yorumu* (ilk elli dört âyet, İstanbul 1988, 1997); *Sûre-i Yûsuf'un Yorumu* (İstanbul 1987); *Yâsin Sûresi Yorumu* (İstanbul 1997); *Amme Cüzü Yorumu* (Nebe' sûresinden Leyl sûresine

kadar olan on beş sûrenin açıklamasını içerir, İstanbul 1986, 1997, 1998); *Namaz Sûreleri Yorumu* (İstanbul 1986, 1997); *Kur'an'ın Harika Mesajları: er-Rahmân, el-Vâkıa, en-Necm ve el-Hadîd Sûrelerinin Yorumu* (İstanbul 1988, 1997); *Kur'an'ın Matematik Sırları: el-Müddessir ve Fussilet Sûrelerinin Yorumu* (İstanbul 1987, 1997); *Kur'an-ı Kerim'den Âyetler ve İlmî Gerçekler* (Ankara 1984, 1988, 1993; Nurbâkî'nin en tanınmış eseri olup *Şabesetün 'İlmüyye mine'l-Kur'âni'l-Kerim* adıyla Arapça'ya [trc. Enver Tâhir Rızâ, Ankara 1985]), *Verses from the Glorious Koran and the Facts of Science* adıyla İngilizce'ye [trc. Metin Beynam, Ankara 1985, 1989, 1998] çevrilmiştir); *Kur'an Mûcizeleri* (İstanbul 1985).

B) Bilim ve Din: *Evredeki Mûcize* (İstanbul 1990); *Bilim Açısından İmanın Altı Şartı* (İstanbul 1997); *İmanla Gelen İlim* (I-II, İstanbul 1997, 1998); *İnsan Bilinmezi* (İstanbul 1997); *İnsan ve Hayat* (İstanbul, ts., *el-İnsân ve mu'cizetü'l-hayât* adıyla Arapça'ya çevrilmiştir [trc. Orhan Muhammed Ali, Bağdad 1404/1984]); *Namazın Sırları* (İstanbul 1986); *Boşluğun Sesi Ateizm* (baskı yeri yok, 1994).

C) Din ve Ahlâk: *Tek Nûr* (İstanbul 1958); *Sonsuz Nûr* (İstanbul 1960); *İslâm Metafizigi: İman* (İstanbul 1983); *Gönül Penceresinden Fahr-i Kâinat Efendimiz* (İstanbul 1986); *Gönüllerde Sema* (İstanbul 1990); *Türkistan'dan Türkiye'ye Anadolu Mûcizesi* (İstanbul 1990); *Kutsal Mücadelem (Beklenen Vakit* gazetesinde çıkan yazılarından oluşturulmuştur, İstanbul 1996); *Peygamber Çizgisinde Yaşamak* (İstanbul 1996); *Nur Dolu Geceler* (İstanbul 2002); *Nurdan Anneler* (çeşitli konferanslarından meydana gelen eser, Hz. Peygamber'in eşleri ve tanınmış akrabalarının hayat hikâyeleri ve menkıbelerini ihtiva eder, İstanbul 2005); *Velîler Deryasından Katreler* (radyo konuşmalarını derleyen eseridir, İstanbul 2005); *Yüce İslâm Büyükleri* (İstanbul 2003). Nurbâkî'nin bunların dışında *Kanser* (İstanbul 1982), *Kalb ve Ötesi* (İstanbul 1984), *İslâm Dininin İnsan Sağlığına Verdiği Önem* (Ankara 1985), *Geleceğin Dramı Aids* (İstanbul 1987), *Radyasyon ve AIDS* (İstanbul 1998) adlı eserleri vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Halûk Nurbâkî, *Kutsal Mücadelem*, İstanbul 1996, s. 7-53; Uğur İlyas Canbolat, *Portreler*, İstanbul 1998, s. 119-128; a.m.f., "Dr. Haluk Nur-

baki: Gönül Gündemindeki Adam", *Özgür ve Bilge*, 1/5, İstanbul 2002, s. 13-15; *Gerçek Âlim, Gerçek Âşik Halûk Nurbâkî* (haz. Uğur İlyas Canbolat), İstanbul 2004; "Halûk Nurbâkî ile Mülakat", *Feyz*, V/55, Ankara 1996, s. 12-18.

B. BABÜR TURNA

NURBÂNÛ SULTAN

(ö. 991/1583)

III. Murad'ın annesi, vâlide sultan.

Asıl adının Cecilia olduğu, 1525-1530 yıllarında Para (Paros) adasında doğduğu, adanın Venedikli idarecisi Nicoló Venier'le Baffo ailesinden Violante'nin kızı olup 1537'de Barbaros Hayreddin Paşa'nın Adalar seferi sırasında esir alındığı ve câriye olarak saraya sunulduğu belirtilir. Bu kimliği bazı araştırmalarda yanlışlıkla oğlu III. Murad'ın hasekisi Safiye Sultan'a atfedilir. Ancak onun Venedikli Venier ve Baffo ailelerine mensup olduğu, 1559 Ekiminde Şehzade Selim'in Venedik'e gizli bir diplomatik görevle gönderdiği Hasan Çavuş'un senatoda verdiği bilgilere dayalı olup başka bir kaynakla teyit edilmemektedir. Kökeni hakkındaki bir diğer rivayette, Venedik idaresindeki Korfu adasının Assumati köyünden bir Grek ailenin kızı iken Ekim 1537'deki savaş sırasında yedi yaşında esir alındığı ve adının Kali olduğu bilgisi bulunur. Sonradan ortaya atıldığı anlaşılan bu rivayetten başka yine onun Korfu'da Venedikli zengin ve soylu bir aile olan Quartaniler'e mensup bulunduğu da belirtilir (1574'te S. Gerlach önce onun Korfu adasından esir alındığını [s. 29, 71], sonra da Para adalı bir Rum olduğunu [s. 334] yazar). Bütün bu bilgiler onun gerçek kimliğini aydınlatmada yetersiz kalmaktadır (Arbel, XXIV [1992], s. 241-259). Güzelliği ve olağan üstü zekâsıyla sarayda ön plana çıktığı anlaşılan Nurbânû, 950'de (1543) Şehzade Selim'in İstanbul'dan Konya'ya sancak beyi olarak gidişi sırasında muhtemelen onun haremde yer aldı ve bir süre sonra burada şehzadenin ilk çocuğu olan kızı doğdu. 953'te (1546) Selim'in şehzade sıfatıyla Manisa'da bulunduğu sırada tahtın vârisi olan Murad'ı dünyaya getirdi. Ayrıca Şah, Gevherhan ve İsmihan adında üç kız çocuğu daha oldu. Selim'in, kardeşi Bayezid ile giriştiği mücadeleden Venedikli kimliğini öne çıkararak Şehzade Selim'in desteklenmesi yolunda Venedikliler'le irtibat kurdu. 974'te (1566) II. Selim'in tahta çıkması üzerine taht vârisi Sultan Murad'ın (III) vâlidisi sıfatıyla haremde başı oldu. Oğlunun 982'de (1574) cülûsundan sonra saraydaki konumu da-

ha da güçlendi ve vâlide sultan olarak anıldı. III. Murad'a izâfeten belgelerde "vâlide-tim sultan, vâlide sultan, atik vâlide sultan" şeklinde zikredilmeye başlandı. Onun döneminde harem etkili bir kurum haline geldi. Kendisi haremde önemli bir rol oynadı, hânedanın korunması, haremde günlük işleyişinde ve hayatında büyük ölçüde söz sahibi oldu.

Nurbânû'nun harem üzerindeki etkisinde oğlu III. Murad'ın ona karşı büyük saygı göstermesi de rol oynadı. Böylece vâlide sultanlık yüksek bir statüye ulaştı ve hânedanın önemli ve güçlü bir mevki haline geldi. Nurbânû'nun hem hânedan üyeleri hem üst düzey görevlileri arasında yüksek meblağlara ulaşan harçlığı bu gücünün bir göstergesi sayılır. Vâlide sultan olarak kendisine günlük 2000 akçe tahsis edilmişti. Nurbânû Sultan'ın Venedikliler ile yakın siyasi diplomatik teması hakkında elçi raporlarında geniş bilgi bulunur. 1583'te Venedik senatosu yararlı hizmetlerinden dolayı kendisine 2000 Venedik altını değerinde hediye yollamayı kabul etmişti. Bir başka rapora göre Girit'e yönelik muhtemel Osmanlı saldırısını önlemiş

Nurbânû Sultan'ın cenazesinin saraydan çıkarılmasını tasvir eden bir minyatür (Lokmân b. Hüseyin, *Şehinşâhnâme*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 200, II, vr. 146*)

